

skim likvidacijama i čistkama koje nastupaju nakon krupnih političkih zaokreta, ekonomskoj osnovi vlasti zasnovanoj na društvenom vlasništvu, mestu i ulozi vojske u održavanju vlasti Josipa Broza. Ti delovi teksta po svojoj prirodi predstavljaju političku istoriju posleratnih decenija jugoslovenske države.

Na stranicama knjige *TITO – sociološko-istorijska studija* opširno je pisano o načinima pravdanja vlasti, podsticanju vere u legitimnost vlasti, značaju ideologije u kojoj se prepliću racionalni i harizmatički sadržaji. Celo poglavlje posvećeno je nacionalnoj politici na Balkanu u XX veku, iskustvu jugoslovenske države, stranim uticajima, politici KPJ/SKJ, ekonomskoj podlozi nacionalizma, Jugoslaviji kao državi ravnoteže koja se izgrađuje politikom nacionalnih „simetrija“ i ličnom arbitražom vode, nacionalnim animozitetima prekrivenim mimikrijom. Brozovim pogledima na to osetljivo pitanje. Analiziran je način vodenja, pravac i samostalnost spoljne politike, ali i njena determinisanost vojnom snagom, unutrašnjom homogenošću, funkcijom koju Jugoslavija ima u svetskom poretku uspostavljenom posle 1945. godine. Posebna pažnja je poklonjena markantnim fazama koje određuju jugoslovensko-sovjetske odnose (1948-1955; 1957-1961; 1968-1970), politici koju je Broz vodio prema Zapadu, političkom iskoraku koji je učinjen ka zemljama „trećeg sveta“, istorijskoj funk-

cionalnosti politike ekvidistance koju je Tito vodio, permanentnom i većtom „laviranju“ između zagovornika prosovjetske i prozapadne politike.

Celokupno istraživanje zasvođeno je dominantnim (kliširanim ili „koherentno simptomatičnim“ pogledima M. Krleže, D. Ćosića, M. Đilasa) i uticajnim pogledima intelektualne elite na Broza, vlastitom samopoimanju i istorijskom učinku Titove višedecenijske vladavine. Tako se, posredno, u zaključnim delovima teksta, još jednom ukazuje na složenost, višeslojnost, mnogolikost fenomena kakvi su Broz i Jugoslavija.

Prof. dr Todor Kuljić je napisao izazovnu i polemičnu knjigu. Možda će ponekom sociologu zasmetati istoričnost pisca i insistiranje na empiriji. Možda poneki istoričar neće lako prihvatiti brojnost poredenja, analogiju, nedostatak hronološkog pristupa kao dominantnog u načinu izlaganja teksta. Ipak, teško da će se naći čovek od struke sociologove i istoričareve koga znanje koje ta knjiga donosi neće naterati na razmišljanja. Oko nje će se, slobodan sam da predviđam, sigurno zadržati toliko potreban i dugo iščekivan dijalog sociologa i istoričara. Nauka, po našem dubokom stručnom ubeđenju, i napreduje u kreativnom razgovoru neistomišljenika. To je razlog više za nadu da će lepo i sigurno pisani tekst prof. dr Todor Kuljića *TITO – sociološko-istorijska studija* naći brojne čitaoce.

Dr Ljubodrag DIMIĆ

Toma Milenković, *Kalmici u Srbiji 1920-1944*, Beograd 1998, str. 244

Fenomen „ruske emigracije“, čiji se jedan deo nakon Oktobarske revolucije i građanskog rata „slio“ i na prostore Kraljevine SHS, tek je u poslednjoj deceniji privukao znatniju pažnju istoričara. U radovima, koji još nisu brojni, sudbina Kalmika, naroda mongolskog porekla, čiji je jedan deo, zahvaćen evakuacijom trupa generala Vrangela (2.200 boraca ili 1,66% celokupne populacije), utočište i novi dom našao u međuratnoj

Srbiji, samo je uzgred spominjana. Veću pažnju toj verskoj i nacionalnoj grupi do sada je poklonio samo dr Toma Milenković, istoričar koji se poslednjih godina intenzivno istraživački bavi pitanjem sovjetske emigracije u Jugoslaviji i čijim je plemenitim trudom do sada objavljeno više značajnih radova iz ruske izbegličke problematike.

O Kalmicima, čija je kolonija u Beogradu, ali i u nekim drugim mestima Srbije bila

brojna (oko 350 žitelja u dvadesetim i između 450 i 500 stanovnika u tridesetim godinama samo u Beogradu), poneka se informacija mogla pročitati u međuratnoj štampi. Posebno u „Politici“, čije je novinare „egzotika“ te verske i etničke skupine, izgled, običaji, nošnja, verski rituali, privlačila. Sa godinama njihova pojava na ulicama srpskih gradova izazivala je sve manje pažnje savremenika, a decenije posleratnog razvoja, u kojima Kalmici više nisu živeli u našoj sredini (napustili su Jugoslaviju u poslednjim godinama II svetskog rata), učinile su da sećanje na njihovo nekadašnje prisustvo sasvim izbledi. Otuđeno se istraživanjima dr Tome Milenkovića istovremeno popunjava jedna mala ali značajna istoriografska belina bez koje se fenomen „ruske emigracije“ ne može u potpunosti razumeti i sećanje na prisustvo i delatnost Kalmika ugrađuje u kulturnu baštinu Beograda i Srbije.

Zasnovano na arhivskoj građi pohranjenoj u Arhivu Jugoslavije (fondovi Ministarstva prosvete, Ministarstva vera, Dvora) i Istorijskom arhivu Beograda (Fond Opštine grada Beograda, Fond Uprave grada Beograda, Fond Specijalne policije, Fond Tehničke direkcije, Fond Lekarske komore Beograda), sačuvanoj štampi i periodici („Politika“, „Novoe vremja“, „Ruskij golos“, „Beogradske opštinske novine“, „Jutro“ – Ljubljana i drugo), prikupljenom materijalu (štampa, prepiska) koji se pribira i čuva u Elisti (Nacionalni arhiv Republike Kalmikije), postojećoj istoriografskoj literaturi (A. Bormanžinov, Z. Šmitek), istraživanje dr Tome Milenkovića prezentovano je logičnim redom istoriografskog izlaganja. Autor prvo progovara o poreklu i postojbini Kalmika, zatim ukazuje na unutrašnje podele koje su u burnim godinama XX veka zahvatile taj narod, potom piše o izbeglištvu koje je imalo sve oblike egzodusa. Iako informativni, ti delovi teksta su neophodni i obrazovanom srpskom i jugoslovenskom čitaocu koji o Kalmikiji i Kalmicima jedva da nešto i zna.

Posebnu pažnju dr Toma Milenković posvećuje dolasku Kalmika na prostor Srbije.

Autor ukazuje na četiri izbeglička talasa sa kojima je u Srbiju pristigao i taj narod, identifikuje probleme smeštaja, piše o rasutosti kalmičkih izbeglica (Banat, Bačka, okolina Kraljeva, pomoravlje, istočna Srbija, Crna Gora, Makedonija), ističe toplinu s kojom su Kalmici prihvaćeni. Posebni delovi teksta posvećeni su svakodnevnom životu Kalmika. Autor se trudi da, progovarajući o Kalmicima, istovremeno slika i nas same – naša predgrada i gradove, gradilišta koja nastaju na obodima grada i u koja se sliva i u kojima bitiše šarenoliki svet poluseljaka-poluvarošana, ambijentu koji postaje „krov nad glavom“ Kalmika, širokogrudosti i slabostima kojima su Kalmici bili izloženi. Iz istorijskih izvora Toma Milenković uočava radnost, sposobnost, preduzimljivost, štedljivost Kalmika, piše o oblačenju, primanjima, mentalitetu te „dece stepa“ koje varoši guši a periferija podseća na domovinu. Veoma upečatljivo autor progovara o izbeglištvu u koje su Kalmici stigli bez stručnih znanja i sposobnosti da se bave bilo čime sem teškim fizičkim radom (kopanje temelja za beogradske višespratnice, rad u kesonima, kočijaški i prevoznički poslovi, rad u ciglanama). Populaciju Kalmika, kako primećuje autor, karakteriše siromaštvo, život u udžericama na periferiji grada, stalna štednja, odsustvo stalnog zaposlenja i stalnih prihoda, ali i vrednoća, skromnost i čestitost. Autor uočava nezainteresovanost Kalmika za politiku i svesno izbegavanje da se u nju upuštaju. Briga za opstanak, „beskrajna predanost otadžbini“, strah da politika ne pokvari njihove međusobne odnose neke su od osnovnih osobina njihovog društvenog života. U optici autora su mešoviti brakovi i deca koja se iz njih radaju. Posebno poglavlje dr Toma Milenković je posvetio kalmičkim prvacima, nastojeći da identifikuje što veći broj školovanih i uglednih Kalmika, uporedi njihov život sa životom najvećeg dela kalmičkog naroda, ispiše, makar i u tragovima, kroki portrete i mini biografije nekadašnjih naših sugradana. Posebnu pažnju autor je posvećivao neumornom i postojanom

društvenom radu kalmičkih intelektualaca za dobrobit svoga naroda.

Privrednoj krizi i njenim posledicama na život Kalmika u Srbiji autor je posvetio posebno poglavlje, ukazujući na pokretljivost kalmičke populacije, ali i na stalnu težnju da se održi i sačuva prostorna koncentracija. Njegova pažnja bila je usmerena i prema identifikovanju približnog broja Kalmika u Srbiji, realizaciji ideje o povratku Kalmika u SSSR, strahu od povratka i represalije, ali i nostalgiji koja je presudno uticala da se oko 50 Kalmika vrati na svoja ognjišta, nastojanjima da se krene ka „novom svetu“ i tamo nađe sigurna domovina. Dr Toma Milenković uočava naglašeno nastojanje Kalmika da budu udaljeni od politike koja raslojava, svada i deli emigraciju. Njegovu pažnju privlači struktura kalmičke porodice u kojoj otac predstavlja dominantnu figuru, ali i šira društvena organizacija kalmičke kolonije koja se počinje nazirati od 1928. godine. Prateći njen rad u tridesetim godinama, autor ukazuje na tradicionalnu privrženost ruskoj carskoj dinastiji, veze sa ostalim delovima emigracije, kozačkim tradicijama, laganom raslojavanju koje je zahvatilo kalmičku koloniju i u kome je politika igrala značajnu ulogu. Posebni delovi teksta posvećeni su verskom životu kalmičke populacije, budističkim običajima, nastojanjima da u Beogradu podignu hram, čestim personalnim promenama sveštenika, dobrovoljnim priložima u novcu i materijalu za izgradnju budističkog hrama, izgledu „Kalmičkog doma“ i njegovom funkcionisanju (kalendar verskih praznika i svečanosti, ceremonije venčanja i rođenja, sakralni obredi, jubileji).

Autor iscrpno piše o školovanju kalmičke dece. Pažnja je poklonjena teškoćama koje je trebalo savladati da bi deca ovladala slovima (udaljenost ruske škole, snalaženje u „jugoslovenskoj školi“, problemi sa jezikom, nastava hrišćanske veronauke u školama, konzervativnost kada su u pitanju ženska deca i drugo), ali i školovanju u srednjoj školi (kadetski korpusi, Ruska gimnazija, jugoslovenske srednje škole) i na univerzitetu do koga

su kalmička deca, usled siromaštva, teško dolazila (u 1938. godini ukupno 6 studenata). Vredan je pažnje zaključak da je školovanje kalmičke dece u Jugoslaviji imalo veće razmere nego u njihovoj domovini. Autoru nije promakao ni kulturno-zabavni život i dokolica kojoj su se Kalmici prepuštali. Stranice posvećene proslavama „kalmičkih večeri“ zasvođuju mirnodopski život Kalmika u Srbiji u Beogradu.

Naredne stranice knjige posvećene su ratu koji je uneo velike promene u život „srpskih“ Kalmika. Antikomunizam i očekivanje brzog sloma SSSR-a priklonili su Kalmike, uostalom kao i veći deo ruske emigracije, okupatoru, koji je doživljavao kao „bogomdani saveznik i oslobodilac“. Dr Toma Milenković piše o prisilnom ili dobrovoljnom učešću Kalmika u ruskim emigrantskim vojnim formacijama (Ruski zaštitni korpus), ratnim operacijama tih jedinica, završnim operacijama za oslobodenje Srbije, sudbini boraca uključenih u zločine i teror nad civilnim stanovništvom, stradanju Kalmika uključenih u NOP. Uporedo s tim autora privlači život Kalmika u okupiranoj Srbiji ispunjen strahom od rata, prisilnih mobilizacija, prinudnog rada, gladi. Tim egzistencijalnim razlozima autor objašnjava kalmičko koncentrisanje u Banatu i u sredinama gde su im susedi bili Nemci ili Mađari (Debeljača, Crepaja). Logična posledica priklanjanja okupatoru i izneveravanja gostoprimstva srpskog naroda bila je reemigracija Kalmika. Hitna i neodložna evakuacija na zapad otpočela je, po direktivama iz Berlina, u septembru 1944. godine, a završila s proleća 1952. godine njihovim nastanjenjem u SAD (Pensilvanija i Nju Džersi).

Studija dr Tome Milenkovića zasnovana je na tragovima tragova nekadašnjeg Kalmičkog prisustva u Srbiji i Beogradu. Krasi je istraživački zanos, preciznost, nastojanje da se svaki sačuvani podatak ugradi u mozaik kalmičkog života na našem tlu. Faktografski nov, tematski razuđen, taj istraživački napor kolege Milenkovića nesumnjivo doprinosi saznavanju istorije Kalmika u Srbiji, ali isto-

vremeno predstavlja i svedočanstvo o nama samima. Ta „istoriografska karika“ nesumnjivo će povezati srpsku sa ruskom i kalmičkom istoriografijom, uključiti naša istoriografska znanja u korpus „emigrantske

literature“, postati sastavni deo istraživačkih napora istoričara da razumeju i objasne fenomene i oblike izbeglištva.

Dr Ljubodrag DIMIĆ

Dr Toma Milenković, *Ruski inženjeri u Jugoslaviji 1919-1941*
(izdavač: Savez inženjera i tehničara Srbije), Beograd 1997, str. 217

Krajem prošle godine u Beogradu je štampana monografija sa navedenim naslovom. Knjiga se pojavila na finoj hartiji, a ilustrovana je veoma lepim crno-belim i fotografijama u boji.

Monografija sadrži uobičajeni *Predgovor* (str. 1-5) i *Prethodna obaveštenja* u kojima su date potrebne informacije neophodne za razumevanje onoga što sledi. Osnovna materija je izložena u osam poglavlja nejednakog obima. Na kraju je kao prilog dat spisak oko 1.800 ruskih inženjera.

U *Predgovoru* autor ističe da se pri radu sukobio sa velikim teškoćama. Nije sačuvana arhiva nijedne ruske i jugoslovenske inženjerske organizacije. U nedostatku arhivskih izvora, morao je da istraži sve listove i časopise koje su izdavali ruski i jugoslovenski inženjeri, da pregleda brojne periodične i neperiodične publikacije opšteg obeležja i mnoga posebna izdanja za koja je pretpostavljao da sadrže građu o ruskim inženjerima.

U *Prethodnim obaveštenjima* dati su opšti podaci o pristizanju izbeglica iz Rusije u toku 1919-1921. godine (oko 40.000 ljudi), a među njima i inženjera. Carska Rusija je 1916. godine imala 16.300 diplomiranih inženjera. Od njih je posle Oktobarske revolucije zemlju napustilo oko 3.000 (18,4%) inženjera. U Jugoslaviju je stiglo više od 1.200 inženjera ili više od 40% onih koji su otišli u emigraciju. Koliko su veliku dobit predstavljali za Kraljevinu SHS (a najviše za Srbiju, gde je dospelo najveći njihov broj), najbolje se može suditi na osnovu činjenice da je Srbija uoči Prvog svetskog rata imala oko 1.000 inženjera.

Poglavlje *Organizacije ruskih inženjera* (str. 11-57) daleko je najobimnije u knjizi. U

njemu se govori o dve organizacije: Savezu ruskih inženjera u Jugoslaviji (SRIJ) i Savezu ruskih agronoma, veterinarara i šumarskih inženjera. Prva je bila daleko brojnija i značajnija. Okupljala je sve inženjerske specijalnosti, koje nisu ulazile u sastav druge organizacije. U okviru poglavlja posebno se govori o vodstvima, članstvu i sekcijama obe organizacije. Vodstvo SRIJ u 20-godišnjem razdoblju prošlo je više od 100 inženjera. Najviše su za Savez učinili i najdublji trag ostavili E. B. Vojnovski-Kriger, G. N. Pio-Uljski, V. V. Farmakovski i dr. Kada se nalazio na vrhuncu, SRIJ je okupljao više od 600 članova, dok je drugi Savez imao više od 200 članova. Osim inženjera pristiglih iz Rusije, u Jugoslaviji je na tehničkim i poljoprivrednim fakultetima u međuratnom periodu diplomiralo oko 800 ruskih studenata, tako da se broj ruskih inženjera, koji su duže ili kraće živeli u Jugoslaviji penje na više od 2.000. Oko 270 ruskih inženjera bili su članovi različitih jugoslovenskih staleških inženjerskih organizacija.

Prvi predsednik SRIJ Vojnovski-Kriger (1920-1926) predstavljao je krupnu figuru u političkom i ekonomskom životu Rusije i ruske emigracije. U Rusiji je posedovao najveći kontrolni paket akcija Vladikavkaskih železnica, a u vreme Svetskog rata bio je zamenik, a zatim ministar saobraćaja Rusije. U emigraciji se nalazio prvo na čelu Udruženja ruskih industrijalaca, trgovaca i bankara u Jugoslaviji, a od 1926. na čelu istog tog udruženja u Parizu, ali sada cele ruske emigracije. Neprekidno je igrao prvorazrednu ulogu u nemonarhističkim političkim organizacijama. Njegov zamenik do 1926, a zatim predsednik SRIJ do 1933, G. N. Pio-Uljski,